

Sosyal Bilimlerin Öğretiminde Yenileşme Eğilimleri

Doç. Dr. Cevat ALKAN (*)

Günümüzde eğitim alanındaki çağdaş gelişmeler karşısında felsefe ve sosyal bilimlerin öğretiminde uygulanabilecek yeni yaklaşımların ve değişik seçeneklerin neler olabileceğini araştırmak önem kazanmaktadır. Konunun, alanda beliren yenilik gereksinimi, bu disiplinlerle ilgili kavramsal anlayış ve gelişmeler, sorunlar ve izlenen politikalar ile alanda karşılaşılan sorunların çözümü için ileri sürülen öneriler ve bu konuda beliren yeni seçenekler gibi yönlerden incelenmesine gereksinim vardır.

Geniş anlamda insanlararası ilişkileri inceleyen bir bilim alanı olarak sosyal bilimlerin öğretimi, mevcut uygulama biçimi ile, gerek çağdaş olgular, gerek sosyo-politik oluşumlar ve gerekse bilimsel ve teknolojik gelişmelerle uyumlu biçimde ele alınmamaktadır. Bu alanda uygulanmakta olan öğretim modeli, çağdaş gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Bilim ve teknolojideki gelişmeler bir yandan, sosyal ve ekonomik krizler diğer yandan, eğitimde kavramsal ve yaklaşımsal değişimi zorunlu duruma sokmaktadır. Diğer taraftan, çağımızda gelişen ve yaygınlaşan özgürlük, sosyal adalet ve demokrasi anlayış ve istekleri, «düşünen-inanan-eylemde bulunan» insana, diğer bir deyişle «aksiyon adamına» olan gereksinimi arttırırken, bu nitelikler açısından bireylerarası boşluğun artması, toplumsal yaşamda olumsuz doğurgular yaratan bir çelişki oluşturmaktadır.

Ayrıca, bir yandan çağdaş olgular ve çağdaş insanın yaşam tarzı ile ilgili beklentileri ve anlayışları, diğer yandan insanın eğitimi konusundaki bilgilerin gelişimi ile bu alanda işe koşulabilecek teknolojik olanakların artması, «Bilgi-Eğitim-İnsan» arasında geleneksel ilişki biçiminde değişimi zorunlu kılmakta ve bu durum eğitimde farklı amaçlara, farklı içeriklere, farklı yöntemlere, ve farklı yaklaşımlara yönelmeyi gerektirmektedir.

Yenilik Gereksinimi :

Gerçekten bilim ve teknolojideki çağdaş gelişmeler ile sosyal ve ekonomik yaşamdaki krizler, eğitim alanında alışlagelmış kavramlarda ve yaklaşımlarda köklü değişimlere neden olmaktadır. Bireysel özgürlük ve iyi yaşam için bilginin ve eğitimin giderek artan bir önem kazanması; ileri düzeyde eğitim görmüş bireylerle

(*) A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi

yeterince eğitilmemiş bireyler arasında oluşan boşluk; sadece düşünen küçük bir seçkinler grubu ile sadece yapan büyük bir kitle Yapısının geçerliliğini yitirmesi; düşünen ve aynı zamanda düşündüğü eyleme koyabilen insana olan gereksinimin artması; herkesin sürekli öğrenim ve kaliteli eğitim gereksiniminin önem kazanması ve benzeri gelişmeler, eğitimin diğer kesimlerinde olduğu gibi felsefe ve sosyal bilimlerin öğretiminde de yenilik gereksinimini gündeme getirmiştir.

Esasen «Çeşitlilik», çağımız eğitim politikalarının anahtar sözcüğü olmuştur. Eğitim politikası olarak bu sözcüğün anlamı: yaş, yetenek, önceki eğitim, sosyal deneyim, eğitim beklentisi ve çalışma olanakları yönlerinden çok farklılık arz eden bir öğrenci kitlesine hizmet götürme olanağı verecek eğitim yapıları ve yöntemleri gereksinimini ifade etmektedir.

Günümüzde, yükseköğretimin geleneksel olarak dayandığı kavramlar olan : «Yükseköğretim sadece bilim adamları topluluğudur», «Entellektüeller içindir», «Akademik disiplinlerle ilgilenmelidir», ve «Varlıklılar içindir» gibi kavramlar geçerliliğini yitirmektedir. Bu eğitim kesimi, bilgiyi geliştirme ve araştırmaya ek olarak fırsat eşitliği sağlama, çeşitliliğe dönük eğitim sağlama, yaşamboyu öğrenme sağlama ve halka hizmet işlevlerini yüklenmektedir. Konuya salt eğitsel boyut açısından bakıldığında, önce yükseköğretimin geleneksel olarak esas aldığı «Yetişkinlik öncesi eğitim» süreci kavramının «Yaşamboyu eğitim» süreci yönünde gelişmekte olduğu görülmektedir. Diğer bir deyişle, elit yükseköğretimden, kitle yükseköğretimi doğrultusunda bir gelişme sözkonusudur.

Gerçekten de son yıllarda, toplumlardaki çeşitli baskı gruplarının etkisi ile üniversiteler, toplum yaşamı ve gerekleri ile ilgilenmeye başlamışlardır. Dünyadaki toplumsal, ekonomik ve bilimsel değişimler, insan yaşamı ve insanlararası ilişkileri büyük ölçüde etkilemiştir. Fakat eğitim bu değişimleri yanıtlamakta oldukça geri kalmıştır. «Bilim, toplum içindir. Bu yüzde bilgi ancak uygulandığı zaman değer kazanır» görüşü, gittikçe yaygınlaşmakta ve «Bilgi, bilgi olduğu için öğretilir» görüşünden de aynı hızla uzaklaşmaktadır. Üniversiteler, ürettikleri ve sundukları bilgilerin, toplumların yararına olması yönünde bir işlevi giderek benimser görünmektedirler (Uysal, s. 9 - 10). İlgililer uygulanmakta olan öğretim yöntemlerinde, amaç ve işlevlerde yenileşme gereksinimi üzerinde birleşmektedirler (Kısakürek, s. 200).

Sosyal Bilim Kavramı :

Sosyal bilim öğretimi ile ilgili olarak üzerinde durulması gereken konulardan biri, kavramsal değişimdir. Sosyal bilimler, genel

olarak, insanları diğer insanlar ve toplumla olan ilişkilerini inceleyen bir disiplini topluluğu olarak tanımlanmaktadır. (Uysal, s. 30). Bu bilimlere, davranış bilimleri, beşeri bilimler ve sosyal bilimler deyimleri kullanılmaktadır. Bu konuda değişik çevrelerde farklı eğilimler ve tercihler görülmektedir. Ayrıca tanımlarda da tam bir anlaşma olmadığı gözlemlenmektedir. (Uysal, s. 30 - 33).

Hangi disiplinler topluluğu olarak algılanırsa algılsın, ve hangi adlarla adlandırılırsa adlandırılınsın, bu bilimler, toplumda insan davranışlarının sistematik olarak incelenmesiyle ilgilenen disiplinleri içermektedir. Bu bilim alanındaki herbir disiplinin kendine özgü niteliği ve yöntemi olmakla beraber, genellikle, toplumsal yaşayış, insan ilişkileri, sosyal kurumlar, insan davranışlarını etkileyen değişmelerin sebep ve sonuçlarının saptanması, araştırılması, anlaşılması, yorumlanması ve ileriye dönük değerlendirmelerin yapılması, temel temayı oluşturmaktadır. (Varış, s. 45).

Diğer taraftan, sosyal bilimler öğretimi ise eğitimin, çağdaş uygarlığın zorunlu kıldığı sosyal olgunluğu ve uyumu sağlayan ve geliştiren bir alanı olarak ele alınmaktadır. Grass ile Badger sosyal bilimlerin, öğretim için seçilmiş değişmeyen kısmını sosyal bilgiler olarak tanımlarken, Varış, sosyal bilimlerin bilgi yapısı sosyal bilgilerin ise program yapısı ile ilgili kavramlar olduğuna işaret etmektedir. Özöglü'na göre, Bu tür sınıflandırmalarda; sosyoloji, antropoloji, psikoloji, tarih, siyasal bilgiler, ekonomi ve benzeri bilim alanları sosyal bilimlere; tarih, coğrafya, yurttaşlık bilgisi, felsefe, mantık ve ahlak, sosyal bilgilere girmektedir. Bununla beraber, sosyal bilim ve sosyal bilgiler ayırımı konusunda açık bir görüş birliği görülmemektedir.

Diğer taraftan, ister «Sosyal Bilimler», ister «Sosyal Bilgiler» adı altında görülsün, eğitime bilimsel yaklaşım, bireysel farklılıklara verilen önem, eğitim psikolojisindeki gelişmeler ve öğrenci gereksinimlerine verilmeye başlanan değer, sosyal bilimler öğretimine yeni ve bilimsel bir nitelik kazandırma ve bu yönde hem kavramsal, hem de işlevsel değişme ve gelişmeleri teşvik edici olmuştur. Sonuç olarak denilebilir ki sosyal bilimlerin öğretimi bireyin, toplumun sürekli bir değişim süreci içinde olduğunu kavraması, bu değişimin nedenlerini anlamasını ve gelecekteki durumu ile ilgili bilgi sahibi olmasını sağlamak ve kendi başına kanıtları değerlendirerek bağımsız yargıya varma yeteneğini geliştirmesini amaçlayan bir öğretim alanıdır. Bireylerin olumlu bir yaşam görüşü geliştirmeleri, toplumca beklenen ve gerek duyulan tavır, bilgi ve becerileri kazanmaları, bu alandaki başarıya bağlı olup o da bu bilim dalındaki öğretimde uygulanacak yöntemlerin hedeflenen davra-

nırlarla, bilim dalının niteliği ile ve çağdaş olanaklarla uyumlu olmasına bağlı bir husustur.

Sorunlar :

Sosyal bilimlerin öğretimi ile ilgili literatür incelendiğinde, alanda dikkati çeken başlıca sorunların şu noktalarda yoğunlaştığı görülmektedir : 1) diğer bilim dalları ile dengeli biçimde ele alınmamaktan kaynaklanan sorunlar. Örneğin sosyal bilimlere kıyasla, çağımızda mühendislik bilimlerine ağırlık verilmesi gibi, 2) alanda, araştırmaların sınırlı olmasından kaynaklanan sorunlar, 3) ülkenin bu bilim dalındaki gelişme gereksinimlerinin yeterince karşılanamaması, 4) bilgi alanının hızlı gelişmesi sonucu içerikte ve içerik alanı düzeninde beliren yenileşmelerin yeterince ve zamanında yapılamaması.

Ayrıca, alanda hizmet götüren akademik birimlerin (fakülte ve bölüm) fen ve teknik alanlara kıyasla oldukça az olmasına karşın bu alandaki öğrenci sayılarının tüm üniversite öğrenci sayısının yarısına eşit olması (Varış, s. 18). Sınıf mevcutlarının ise hedef davranışları oluşturmaya olanak vermeyecek boyutlarda bulunması gibi durumlar ise, alanda dikkati çeken tipik öğretim sorunlarıdır.

Öte yandan, yapılan öğretim, genel kavramların ve bilgilerin öğrenciye aktarılması ile sınırlıdır. (Varış, s. 23). Uygulanan öğretim yöntemleri, öğretim üyesine dönük niteliktedir. Metodoloji takrir yöntemi ile sınırlıdır. Öğrenci etkinlikleri, çoğunlukla ders notları yada ders kitapları ile sınırlıdır. Öğretimde, araştırma, inceleme, gözlem, katılım, alan çalışmaları ve benzer türde uygulanabilir çalışmalar, pek yer almamaktadır.

En önemlisi de, alanda, politikadan - yöntemlere kadar uzanan bir yığın sorun olmasına karşın, bu sorunları konu edinen ve bu bilim dalındaki eğitim öğretimi geliştirmeyi amaçlayan araştırma mevcut değildir. Çok sınırlı sayıda araştırma ise ilgililerin öğretim yöntemlerini genellikle yeterli bulmadıklarını göstermektedir. İlgili çevreler halen mevcut uygulamalarda : Öğrencilerin kişisel çalışmaları ve derse katkılarını sağlama, sınıflarda akademik bir tartışma ortamının gerektirdiği öğretim yöntemlerini işe koşma, öğrencilere araştırma yöntem bilgi ve becerisi kazandırma, derslerde uygulamalı çalışmalara yer verme gibi yönlerden yeterli ve etkili bir düzeyin sağlanamadığı görüşündedirler. Sorunların çözümü için alanda yenileşme gereksinimi yaygın bir kanı halindedir.

Öte yandan Ülken, ülkemizde yarım yüzyıldanberi sosyal sorunlara ilişkin bir araştırma merkezi kurulmamış olduğundan ya-

kınmaktadır. Son zamanlarda geliştirilen «Türk Bilim Politikası 1983 - 2003» adlı çalışmada, hernekadar Atatürk'ün gösterdiği çağ-
daş uygarlık düzeyine erişmek için uygulanacak bilim politikamızın
ana hedeflerinin başında «Türkiye'nin bilimsel düzeyinin yükseltil-
mesi ve kültürel zenginleşmesi» gelmekte ise de bu bilim politika-
sınının daha çok, doğa ve mühendislik bilimlerine ağırlık verdiği ve
sosyal bilimlerin ihmal edildiği anlaşılmaktadır.

Eğilimler :

Sosyal bilimlerin öğretiminde karşılaşılan bu ve benzer sorun-
ların çözümü ile ilgili araştırmalar incelendiğinde, bazı çözüm öne-
rilerinin yapıldığı, alanı geliştirmeyi amaçlayan görüşler geliştiril-
diği görülmektedir. Gerçekten de sosyal bilimlerin ilişkileri konu-
sunda alanda üç ayrı görüş dikkati çekmektedir. Bunlar : 1) disip-
linlerarası görüş, 2) çok disiplinli yaklaşım ve 3) indirgeyici görüş
olmak üzere konuya farklı bakış açılarını temsil etmektedirler. İçerik
seçiminde ise ayrı disiplinleri esas alan yaklaşımdan, tüm sosyal
bilimlere dahil disiplinlerden kavramlar seçmeye kadar değişiklik
göstermekte olan farklı yaklaşımlar görülmektedir. Kavramsal yak-
laşım, alanda 1960'lardan sonra başlamış olan yeni bir anlayıştır.
Bu akım, sosyal bilimlerin yapısına, kavramlarına, genellemelerine,
temalarına ve her disiplin için esas olan araştırma yöntemlerine da-
yalı program geliştirme anlayışını temsil etmektedir. Son yıllardaki
eğilim; hedeflerde öğrenci gereksinimleri, içerikte disiplin yapısı ve
öğretimde bilimsel yöntem olarak belirginleşmektedir.

Öte yandan, sosyal bilim öğretiminde geleneksel olarak öğret-
mene ve ders kitabına bağımlı olan sözlü anlatım yönteminin öğ-
renciye dönük, analitik, bilimsel ve kavramsal yaklaşım yönünde
ve hedefler ve içerik ile tutarlı biçimde geliştirilmesine ağırlık ve-
rildiği görülmektedir. Öğretim üyesinin yaratıcılığı oranında yeni
ve çeşitli yöntemlerin kullanılabileceği kabul edilmekle beraber,
ünite yöntemi, bireysel öğretim, kritik düşünme, problem çözme,
seminer, grup proje çalışmaları, panel, sempozyum, küçük grup
tartışmaları, bilgi toplama görüşmeleri, gezi ve inceleme yöntemle-
rine ağırlık verme eğilimleri ve istekleri görülmektedir.

Ayrıca, öğretim ortamlarına ilişkin olarak sosyal bilimlerin
öğretiminde: ders kitabı yerine, yardımcı kaynak kitaplar, mikro-
filmler, çok ortamlı araçlar, televizyon ve radyo gibi çeşitli ortam-
ların kullanılması ve ders kitaplarının uzman ekiplerce hazırlan-
ması, yazılı öğretim materyallerinin paketler halinde (öğretim ki-
tabı, iş ve laboratuvar kitabı başarı ölçme araçları, vb.) geliştiril-
mesi yaklaşımına ağırlık verilmesi yönünde belirtilen görülmekte-
dir.

Sosyal bilimler öğretiminde son yıllarda, yönetsel ve akademik hoşgörü, esnek program ve öğrenci akışı, bağımsız öğrenme, «iş-egitim» bütünlüğü gibi öğrenci yaratıcılığı, keşfetme ve kişilik oluşturma gibi yeteneklerin gelişmesini destekleyici yönde önemli öğretim gelişmeleri vardır. Öğrenciyi belirli zaman ve mekan bağlantısından kurtaran bağımsız öğrenme desenleri geliştirme gereksinimini karşılamak üzere, oluşturulan modeller, aynı zamanda eğitimi büyük yatırımlarda kurtarmaktadır.

Öte yandan, akademik etkinlikleri halka açmak, bireylerarası etkileşimi kolaylaştırmak gibi özellikleri olan «transperant üniversite» modeli : bilgi geliştirme ve iletme etkinliklerinin sınırlı bir imtiyaz olmadığı, fakat yaş, sosyal statü ve etiketine bakılmaksızın herkesin katkıda bulunmaya davet edilmesi gereken büyük bir uğraşı alanı olduğu gerçeğini vurgulayan ve sosyal bilimlerin öğretiminde önemli bir çağdaş oluşumu simgeleyen bir gelişmedir. (Alkan, s. 25).

Sonuç :

Felsefe ve sosyal bilimler, uygarlık tarihini en eski düşünce ürünü olan bir bilgi alanı olarak insanoğlunun düzenli düşünmesi, us ilkelerine dayanması, sorunlarına kişisel duygu ve inanç etkisinden arınık olarak yaklaşmasında önemli bir işleve sahiptir. Toplumun, sürekli ve hızlı bir değişim süreci içinde bulunduğu ortamda, bu bilimlerin öğretiminde çağdaş koşullara uygun olarak yapılması gerekmektedir. Felsefe ve sosyal bilimlerin görevi insanın evrende ve toplumdaki yerini bulmasına ışık tutmak ve bu konuda bütünlük oluşturan öğelerin dokusunu açıklamaktır. Bu nedenle, bu bilimlerle ilgili inceleme ve düşünce geleneğinin kurulması, toplum sorunlarına bu açıdan çözüm arama yönteminin benimsenmesi yolunda çaba göstermek gerekmektedir. Bunun anlamı da düzenli bir sosyal bilimler öğretisi ve bu alanla ilgili bilgi birikimi ve alışkanlığı geliştirmektir.

Konunun incelenmesinden çıkan sonuçları kısaca şöyle belirlemek mümkündür : 1) sosyal bilimlerin öğretimi amaç, yöntem, yapı, ve içerik yönlerinden değişmektedir, 2) bu bilimlerin öğretiminden geçmesi gereken öğrenci; yaş, yetenek ranjı, önceki formasyon, sosyal deneyim, beklenti ve olanakları yönünden farklı bir kitle olma yönünde değişmektedir, 3) geleneksel eğitim, yaşamboyu, sürekli, dönüşümlü, açık, eğitim gibi kavramlar doğrultusunda yeni boyutlar kazanmakta, bu durumda, sosyal bilimler öğretimini işlevsel ve yöntemsel anlamda etkilemektedir, 4) yeni gelişmeler, sosyal bilimlerin öğretiminde kaynakların etkin kullanımını sağlayacak, fırsat ve olanak eşitsizliklerini giderecek, standart ve kalite düşüklüğüne

neden olmayacak, sunu-istem dengesini gerçekleştirecek işlevsel ve yaygın hizmet sağlayabilecek, yeni öğretim modelleri gerektirmektedir.

Sonuç olarak denilebilir ki felsefe ve sosyal bilimler öğretimi, eğitimin, çağdaş uygarlığın zorunlu kıldığı bireyin sosyal olgunluğunu ve uyumunu sağlayan ve geliştiren bir alanı olarak eğitimin her kademesinde ele alınmalıdır.

Alandaki araştırmaların da belirttiği gibi, ülkemizin toplum ve insan bilimlerinde de ilerlemeye, yeniliğe, ve gelişmeye gereksinimi vardır. Ayrıca bilimin çeşitli dallarında gelişme, birbirinden bağımsız değildir. Bu nedenle sosyal bilimlerde de bir bilim politikası oluşturmak ve bu alanda düzeyimizi yükseltmek zorunludur.

Bilgi, insana yol gösterici ve aydınlatıcı olmalıdır. Yaşama uygulanmalı ve toplumsal girişimlere yön verebilecek düzeye getirilmelidir. Bilgi, bir çıkar aracı olarak kullanılmamalı, gerçek değerinin anlaşılmasına dayalı bir felsefe ve bilim geleneği ve öğretisi oluşturulmalıdır.

Sosyal bilimlerin öğretiminde, teksir, kitap, teypler ve filmlerin, büyük kitlelerin hizmetine kolaylıkla ve bolca sunulabildiği bir çağda, anlatım yönteminin, genel bir kullanım aracı olup olmaması, en azından tartışma konusu yapılmalıdır.

Günümüzde, öğretim makinalarının, öğretmen kadar etkili öğretebildiği; televizyonun, öğretmenin geleneksel dersanedekinden daha fazla öğrenciye hizmet götürdüğü gerçeği karşısında, öğretmenler; esasta bilgi aktarmaya dayalı bir sınıf öğretimine öğrencinin ilgi göstermemesini yadırgaması yerine, sınıf öğretiminde yeni seçenekler geliştirmelidirler.

KAYNAKÇA

- Alkan, Cevat. Açık Üniversite — Uzaktan Eğitim Sistemlerinin Karşılaştırılması olarak İncelenmesi - Ankara, 1981.
- Alpay, Şahin (yöneten) «Sosyal Bilim Politikasına Gerek Yok mudur?» Cumhuriyet, 15 Mart, 1984.
- Eyüpoğlu, İsmet Zeki. ve Hocam Mengüşoğlu» Cumhuriyet 17, Mart, 1984.
- Kısakürek, M.A. Üniversitelerimizde Yenileşme — Programlar ve Öğretim Açısından — A.Ü.E.F. Yayını No : 54, 1976.
- Özoğlu. Süleyman. Liselerde Sosyal Bilimler Öğretimi. A Ü.E.F. Yayını No : 38, 1974.
- Uysal, Şefik. Sosyal Bilimler Öğretimi — Üniversite Lisans Seviyesine İlişkin Sorunlar — A Ü.E.F. Yayını, No : 37, 1974.
- Varış, Fatma. Türkiye'de Lisans Üstü Eğitim. — Sosyal Bilimlerde — A.Ü.E.F. Yayını, No : 34, 1973.